

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ СЬОГОДЕННЯ

У статті проаналізовано різні підходи до визначення сутності соціальної компетентності майбутніх педагогів, її функцій та структурних складових.

Ключові слова: соціальна компетентність, інтегративна функція, особистість.

Сучасний етап суспільного розвитку одним із головних пріоритетів у діяльності інститутів соціалізації ставить формування соціальної компетентності особистості. Наскільки майбутні педагоги будуть адаптованими до соціального середовища, здатними оперативно приймати правильне рішення в нестандартних ситуаціях, умітимуть аналізувати й контролювати власну діяльність, залежить, насамперед, від навчального закладу. Формування таких рис особистості, як прагнення до духовної та фізичної досконалості, здатність до творчості, вибору, самоорганізації, самоуправління, сміливість, наполегливість, цілеспрямованість, вміння спілкуватися з різними людьми – мета навчально-виховного процесу. Компетенції, які формуються в системі освіти України, орієнтовані на розвиток суб'єктивності та пов'язані з культурою мислення, здатністю до роздумів, самопостереження, самопізнання, самоаналізу, самостійності та відповідальності за свої рішення, дії. Вони органічно поєднані з духовно-моральними, ціннісними установками особистості й не залежать від сфери їх застосування. Водночас варто зазначити, що досить багато громадян нашої країни, здобувши загальну та навіть вищу освіту, будучи добре інформованими, володіючи предметними вміннями й навичками, не вміють повноцінно жити в сучасному світі, самостійно орієнтуватися в життєвих ситуаціях і вирішувати життєві проблеми.

Усе це негативно впливає на формування в сучасній молоді людяності та доброти у відносинах з іншими людьми, викликає суперечності між вимогами суспільства щодо гармонійного, духовного розвитку особистості й наявним станом реалізації цих завдань.

Мета статті – висвітлити теоретичні аспекти формування соціальної компетентності майбутніх педагогів в умовах ВНЗ.

На сьогодні немає усталеного погляду на природу соціальної компетентності. Серед дослідників існують певні суперечності: одні вважають, що компетентність має фізіологічне походження й на її становлення впливає генетичний фактор (К. Скайє, О. Гиндина), інші – що компетентність має соціальний характер та формується під впливом соціуму (А. Бодальов, Л. Лепіхова, Н. Белоцерковець). М. Докторович виділяє структуру соціальної компетентності, що включає комунікативну й вербальну компетентність, соціально-психологічну компетентність і міжособову орієнтацію, его-компетентність; соціальну компетентність. Поняття “соціальна компетентність” у науці має чимало трактувань, що зумовлює різні підходи до визначення критеріїв і показників її сформованості. Окремі дослідники у своїх публікаціях наголошують на тому, що соціальна компетентність є вира-

женням якості виконання особистістю соціальних ролей (П. Горностай, С. Краснокутська, П. Смирнов, Г. Ушамирська та ін.). У працях іншої групи науковців зосереджується увага на соціальній компетентності як здатності досягати результативності в груповій взаємодії, насамперед, на основі застосування комунікативних стратегій і тактик (І. Горелов, Б. Жиганов, Н. Калініна, Дж. Равен та ін.). Учені зазначають, що соціально компетентна особистість повинна мати розвинуту ціннісно-диспозиційну основу, у центрі якої – відповідальність як перед суспільством, навколишнім соціальним оточенням, так і перед собою за власну самореалізацію (О. Асмолов, О. Пометун, Ю. Резнік, Л. Сохань та ін.).

Вивчення питання соціальної компетентності в історичному контексті розпочато зарубіжними науковцями з розробки концепції соціального інтелекту (Д. Векслер, Х. Гарднер, Дж. Гілфорд, С. Космітські, Е. Торндайк та ін.). У сучасних дослідженнях вказано, що, на відміну від соціального інтелекту, соціальна компетентність виявляється не в знаннях і розумових навичках, а в способі оперування знаннями, правилами інтерпретації, ефективності й адекватності в різноманітних проблемних ситуаціях [5].

Починаючи з 1970-х рр., поняття “соціальна компетентність” інтенсивно розробляли наукові школи психології розвитку, соціальної психології, психології управління, організаційної психології. Однак тлумачення сутності цього феномену досі є неоднозначним.

Поняття “соціальна компетентність” ввів у науковий обіг німецький учений Г. Рот. На його думку, соціальна компетентність є одним із трьох різновидів компетентності людини (поряд із самокомпетентністю та предметною компетентністю) і відображає сферу взаємодії з іншими.

Соціальна компетентність, як одна з ключових, репрезентує здатність брати на себе відповідальність, спільно приймати рішення, брати участь у їх реалізації, виявляти єдність особистісних інтересів з потребами закладу, суспільства, толерантність до різних етнокультур і релігій.

Дослідники соціальної компетентності у своїх підходах базуються на розумінні її як якості особистості, що забезпечує взаємодію зі світом на основі позитивного ставлення до себе та інших людей (В. Хутмакер); як ресурсу особистості, який зумовлює її соціальну поведінку й відносини (В. Донах'ю, К. Решке); як здатності людини вирішувати соціальні проблеми (У. Пфінгстен, Р. Хінч); як результату упевненої поведінки (В. Ромек); як фактора розвитку соціальної зрілості й соціалізації людини (Г. Абрамова, Г. Белицька, В. Радул, Н. Рототаєва) та ін.

Соціалізація є найважливішою метою освітніх впливів і визначає кінцеву успішність включення індивіда в професійно-життєві відносини різного рівня змістово-структурної складності. В умовах ВНЗ майбутній педагог зазнає стихійних та цілеспрямованих впливів у процесі спілкування, сумісної діяльності. Сприяння соціалізації відбувається шляхом формування досвіду соціальної поведінки, створення умов для розвитку соціальної активності, присвоєння цінностей, норм, установок, взірців поведінки, характерних для певної соціальної спільноти, засвоєння соціальних ролей.

Процес формування соціального досвіду майбутнього педагога, як вважає Д. Єгоров, невід'ємно пов'язаний зі змістовим функціоналом суспільних вимог до педагогічної професії та її носія, за умов пріоритетного значення гуманних, толерантно-емпатичних якостей особистості. Автор підкреслює пріоритетне значення загальнокультурної та морально-духовної складової процесу формування соціального

досвіду. Найважливішим фактором формування соціального досвіду є педагогічно доцільна цілевідповідна організація простору освітньої взаємодії, суттєвим компонентом якого виступають добровільні неформальні об'єднання й асоціації [1].

Д.Є. Єгоров доводить, що соціальна компетентність є інтегративною якістю людини, що поєднує в собі ціннісне розуміння соціальної дійсності, категоріальні конкретні соціальні знання як керівництво до дії, суб'єкту здібність до самовизначення, вміння здійснювати соціальні технології в рамках діяльності людини [1, с. 9–11].

Б. Жиганов пропонує власну точку зору на сутність соціальної компетентності, висвітлює її як цілісне інтегративне особистісне утворення, що дає людині змогу бути ефективною в її життєдіяльності. Інтегративність і цілісність феномену соціальної компетентності Б. Жиганов розкриває за допомогою структури, в якій можливо виокремити три компоненти: когнітивний – володіння соціальними знаннями й соціальними навичками; поведінковий – уміння вирішувати професійні завдання з урахуванням особистого та соціального досвіду, готовність до спільної діяльності, успішне засвоєння психолого-педагогічних ролей; мотиваційний – прагнення до задоволення соціальних потреб особистісного зростання, самовдосконалення й самоактуалізації одночасно з потребою в результативності діяльності [2, с. 17].

Експериментальне дослідження Б. Жиганова підтвердило, що домінуючу роль у цьому утворенні відіграє мотиваційно-ціннісний компонент, який представлений двома групами цінностей: соціальними й інтелектуальними. Соціальні цінності виявляються в комунікативній та організаційній спрямованості особистості, інтелектуальні – відображають спрямованість на реалізацію внутрішніх інтелектуальних ресурсів для підтримки успішної діяльності; на підвищення власного інтелектуального рівня [2, с. 17].

Н. Ляхова вважає, що соціальна компетентність як психолого-педагогічний феномен є інтегративною якістю особистості, має діяльнісний характер і виявляється в досвіді соціально компетентної поведінки студентів. Автор обґрунтовує зміст соціальної компетентності, який включає прийняття себе, адекватне оцінювання своєї особистості, самоконтроль поведінки й діяльності, особистісну рефлексію, прийняття іншого, визнання його суб'єктивності, повагу до іншого, комунікативну рефлексію. Сутність соціальної компетентності студентів Н. Ляхова вбачає в усвідомленому, адекватному позитивному ставленні людини до себе та інших, заснованому на реалізації у взаємодії балансу (рівноваги) між кооперацією й конфронтацією [6, с. 6].

Вітчизняний педагог Л. Карпова розкриває зміст соціальної компетентності вчителя, виокремлюючи такі значущі аспекти його діяльності: здатність нести відповідальність за свої дії й дії школярів, брати участь у спільному прийнятті рішень з колегами, учнями та їхніми батьками, регулювати конфлікти ненасильницьким шляхом на основі відповідних норм і правил, жити в злагоді з людьми інших культур, мов і релігій, виявляючи толерантність тощо [3, с. 9].

Системно-діяльнісний підхід до визначення поняття “соціальна компетентність” застосовує В. Куніцина. На її думку, “соціальна компетентність – це система знань про соціальну дійсність і себе, система складних соціальних умінь і навичок взаємодії, сценаріїв поведінки в типових соціальних ситуаціях, що дає змогу швидко й адекватно адаптуватися, приймати рішення зі знанням справи, враховуючи кон'юнктуру, що склалася, діючи за принципом “тут, тепер і найкращим чином”, використовуючи максимум із обставин” [4, с. 480].

Водночас дослідження Г. Парфьоновой доводить, що соціальна компетентність є сукупністю знань, умінь, якостей, необхідних для соціальної діяльності, які підвищують здатність особистості до самореалізації й самовизначення. Соціальна компетентність, на її думку, активізує внутрішні резерви особистості, забезпечує наявність і можливість використання емоційних, когнітивних та моторних моделей поведінки, які в певних ситуаціях приводять до виникнення тривалого сприятливого співвідношення позитивних і негативних наслідків для особистості [8, с. 12].

Соціальна компетентність є предметом дослідження Є. Муниці, який доводить, що вона являє собою “сукупність знань про соціальну дійсність і себе, складних соціальних умінь і навичок взаємодії, гнучкості поведінки в соціальних ситуаціях, здатність досягати мети в соціальній взаємодії; розвиток соціально значущих і професійно важливих якостей, їх інтеграцію, що дає змогу швидко й адекватно адаптуватися в соціумі” [7, с. 9].

Структурно-функціональний аналіз соціальної компетентності, проведений С. Краснокутською, дав їй можливість виокремити такі функції соціальної компетентності:

1. Прикладна, яка розкриває застосування соціальних знань і вмінь у практичній життєдіяльності.
2. Адаптаційна, яка дає людям змогу реалізовувати свої потреби, можливості, здібності вступати у взаємодію з іншими членами спільноти, соціальними мікрогрупами, інститутами, організаціями й суспільством у цілому.
3. Інтегративна, яка надає можливості бути прийнятим у спільноту, соціальну групу, суспільство.
4. Орієнтаційна, яка створює умови для вибору певного напрямку в своїй соціальній та професійній діяльності.
5. Статусна, яка передбачає можливості для індивіда отримати соціальний статус, адекватний його знанням, умінням, що допомагає людині зайняти своє місце в суспільстві.
6. Рольова, яка стосується засвоєння індивідом соціальних ролей та соціокультурних норм [5, с. 87].

З метою всебічного вивчення проблеми соціальної компетентності слід розглянути її моделі та структурні складові, які окреслено в наукових працях зарубіжних і вітчизняних учених.

Науковці О. Бодальов, Дж. Гілфорд, Ю. Ємельянов, В. Куніцина, Г. Сміт, А. Южанінова до структури соціальної компетентності вводять уміння прогнозувати розвиток ситуацій міжособистісного спілкування, передбачати зміни в розвитку життєвих ситуацій, уміння будувати гіпотези про точки зору партнерів, прогнози ставлення партнерів до предмета спільної діяльності.

Німецькі дослідники М. Єрузалем та І. Клейн-Геслінг до структури соціальної компетентності включають, насамперед, такі ключові здібності, як здатність працювати в команді й комунікативні здібності, що найбільше цінуються на ринку праці.

Т. Самсонова зараховує до структури соціальної компетентності такі складові:

- знання про побудову й функціонування соціальних інститутів у суспільстві, про різноманітні соціальні процеси;
- знання рольових вимог, які висуваються в суспільстві до людини з певним соціальним статусом;

- навички рольової поведінки, орієнтованої на той чи інший соціальний статус;
- знання загальнолюдських норм і цінностей, а також норм (звичаїв, традицій, законів, табу тощо) у різних сферах соціального життя (національного, політичного, релігійного, економічного, духовного та ін.);
- знання та уявлення людини про себе, сприйняття себе як соціального суб'єкта;
- відповідальність [5].

Розглянувши основні підходи до визначення сутності компетентності майбутніх фахівців, професійної й соціальної зокрема, ми визначили вихідні позиції нашого дослідження, якими є:

- акцентування соціальної сутності феномену компетентності (Ю. Ємельянов);
- тлумачення сутності компетентності як кінцевого результату підготовки фахівця, що виявляється як сукупність сформованих особистісних якостей і певного досвіду, базується на потенціалі компетенцій (знаннях, уміннях, цінностях) (О. Заславська, І. Зимня, А. Хуторський та ін.);
- розуміння соціальної компетентності як складової професійної компетентності (В. Ландшеєр, А. Маркова та ін.);
- інтегративний підхід до сутності соціальної компетентності (Б. Жиганов, Д. Єгоров, Н. Ляхова, Н. Рототаєва, В. Цветков та ін.);
- значення знань про соціальну дійсність і про себе (В. Куниціна, Г. Парфьонова), системи складних соціальних вмінь (А. Аргайл, Ю. Ємельянов), соціального досвіду (Б. Жиганов, Н. Ляхова), мотиваційно-ціннісної основи (Е. Белицька, Т. Самсонова) соціальної компетентності для майбутнього педагога;
- громадянська спрямованість, соціальна відповідальність як ключові аспекти соціальної компетентності (Н. Беденко, Л. Карпова, С. Краснокутська, Б. Кремс).

Висновки. Таким чином, соціальна компетентність майбутнього педагога являє собою інтегративну характеристику особистості, включає сукупність її соціальних знань, умінь, навичок, досвіду, цінностей і якостей, яка дає змогу ефективно виконувати соціальні функції в межах компетенції педагога й оцінювати результати власної діяльності відповідно до вимог суспільства.

Список використаної літератури

1. Егоров Д.Е. Формирование социальной компетентности студента среднего профессионального учебного заведения в процессе социального образования : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Дмитрий Евгеньевич Егоров. – Казань, 2009. – 18 с.
2. Жиганов Б.А. О роли социальной компетентности личности в повышении эффективности управленческих кадров в сфере образования : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогическая психология" / Борис Анатольевич Жиганов. – Москва, 2007. – 19 с.
3. Карпова Л.Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Лариса Георгіївна Карпова. – Харків, 2004. – 20 с.
4. Куниціна В.Н. Межличностное общение : учебник для вузов / В.Н. Куниціна, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.
5. Краснокутская С.Н. Формирование социальной компетентности студентов вуза : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая пе-

дагогика, история педагогики и образования” / Светлана Николаевна Краснокутская. – Ставрополь, 2006. – 178 с.

6. Ляхова Н.В. Педагогическое обеспечение формирования социальной компетентности студентов педагогического ВУЗА : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики и образования” / Наталья Викторовна Ляхова. – Красноярск, 2008. – 26 с.

7. Муниц Е.С. Формирование социальной компетентности специалистов по социальной работе в процессе обучения в вузе : дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 / Евгений Семенович Муниц. – Калининград, 2009. – 179 с.

8. Парфёнова Г.Л. Психологические особенности социальной компетентности личности с общей умственной одаренностью : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец.19.00.01 “Общая психология, психология личности, история психологии” / Галина Леонидовна Парфёнова. – Екатеринбург, 2008. – 24 с.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2012.

Скирко Р.Л. Теоретические основы формирования социальной компетентности будущих педагогов в контексте требований сегодняшнего дня

В статье проанализированы разные подходы к определению сущности социальной компетентности будущих педагогов, ее функций и структурных составляющих.

Ключевые слова: *социальная компетентность, интегративная функция, личность.*

Skirko R. Theoretiko-pedagogical principles of forming of social competence of future teachers in the context of requirements of present time

In the articles analysed the different going is near determination of essence of social competence of future teachers of its function and structural constituents.

Key words: *social competence, integrative function, personality.*